

Józef Andrzej Stuchliński

Założenia strukturalnoopisowej metody metalogiki Systemów Leśniewskiego

---

Filozofia Nauki 9/3, 159-163

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Józef Andrzej Stuchliński

Założenia strukturalnoopisowej metody metalogiki Systemów Leśniewskiego

W rozprawie Stanisława Leśniewskiego *Über Definitionen in der sogenannten Theorie der Deduktion*, publikowanej tu w przekładzie polskim pt. *O definicjach w tak zwanej teorii dedukcji*, autor po raz pierwszy w sposób w pełni konsekwentny i rozwinięty zastosował w metalogice skonstruowanych przez siebie systemów dedukcyjnych¹ swą metodę strukturalnoopisową, polegającą na budowaniu nazw metajęzykowych, opisujących z jakich wyrażeń składa się wyrażenie będące desygnatem takiej nazwy (pewną postacią tej metody zastosował potem Alfred Tarski w swej głośnej pracy dotyczącej pojęcia zdania prawdziwego w językach formalnych nauk dedukcyjnych²). Uczynił to wprawdzie przy pomocy środków wyrazu właściwych językowi naturalnemu i mowie codziennej, przestrzegając jednak zarazem w sposób ścisły zasadniczej zbieżności znaczeniowej tych ujęć z terminologią i regułami języka swych systemów. Nie tylko widoczne jest to w sposób szczególnie dobitny we wskazanej rozprawie, ale w tejże właśnie rozprawie Leśniewski potwierdził to *expressis verbis*. Komentując bowiem podawane przez siebie wyjaśnienia terminologiczne, dotyczące słownictwa podstawowego swych analiz i opisów metalogicznych, Leśniewski pisze co następuje — w oryginale:

---

¹ W sprawie ogólnej charakterystyki tych systemów i stosownej bibliografii zob. mój artykuł „Systemy dedukcyjne Leśniewskiego — podstawy matematyki i filozofii”, *Filozofia Nauki* 3—4/2000, s. 69—108.

² Por. A. Tarski, „Pojęcie prawdy w językach nauk dedukcyjnych”, *Pisma logiczno-filozoficzne. Tom 1. Prawda*, Warszawa 1995, s. 20 i n.

Es sei hier ausdrücklich bemerkt, dass die in meiner „*terminologischen Erklärungen*“ und in den Beispilen zu ihnen vorkommenden „*Individualsätze*“ des Typs „*A ist b*“ von mir im Einklang mit dem Axiom meiner „*Ontologie*“ ... gebraucht werden;³

w przykładzie polskim można to ująć tak:

Należy w tym miejscu wyraźnie podkreślić, że zdania „jednostkowe” typu „*A jest b*”, występujące w moich „*wyjaśnieniach terminologicznych*” oraz w podawanych do nich przykładach, będą przeze mnie używane ... zgodnie z aksjomatem mojej „*ontologii*”.⁴

Podobnie rzecz się ma z innymi wyrażeniami metalogiki Systemów Leśniewskiego — chodzi przede wszystkim o, mereologiczne w gruncie rzeczy, pojęcie *klasy* przedmiotów, jako *przedmiotu* będącego *kolekcją* przedmiotów. Pojęcie to ma znaczenie podstawowe w podawanych przez Leśniewskiego opisach metalogicznych.

Jest zatem rzeczą celową, a nawet poniekąd konieczną, przypomnienie znaczenia tych terminów i wyrażeń należących do języka samych Systemów Leśniewskiego, które stanowią normę znaczeniową terminów i wyrażeń języka metalogiki tychże systemów. Potrzebne do tego ujęcia przytoczę z prac Leśniewskiego, podając je w wysłowieniu niesymbolicznym, co sam ich autor często czynił.

Jeśli chodzi o wyrażenia języka systemu *Prototetyki*, to w zasadzie nie ma potrzeby wykraczania poza granice — dobrze skądinąd powszechnie znanego — systemu *klasycznego rachunku zdań*, którego odpowiednik jest częścią właściwą rozwiniętego systemu *Prototetyki*.

Spśród zaś wyrażeń języka systemu *Ontologii* ważne jest przede wszystkim zrozumienie sensu logicznego zdań *jednostkowych* typu *A jest a*, skodyfikowanego w jedynym aksjomacie *Ontologii*:

AO: *A jest a* wtedy i tylko wtedy, gdy ((przy pewnym *B* — (*B jest A*)), (przy wszelkich *B* i *C* — jeżeli *B jest A*, oraz *C jest A*, to *B jest C*) i przy wszelkim *B* — jeżeli *B jest A*, to *B jest a*).⁵

Na aksjomacie AO oparte są kolejno następujące definicje Ontologiczne, dotyczące zarówno funktorów zdaniotwórczych, funktorów nazwotwórczych oraz nazw stałych:⁶

— **wszelkie *a jest b*** wtedy i tylko wtedy, gdy przy wszelkim *A* — jeżeli *A jest a*, to *A jest b*,

³ St. Leśniewski, *Über Definitionen in der sogenannten Theorie der Deduktion*, s. 294, odnośnik 2; por. też *Über die Grundlagen der Ontologie*, s. 114, 115 i 129—131.

⁴ Por. przekład w niniejszym numerze, s. 168.

⁵ St. Leśniewski, *O podstawach matematyki. Rozdział XI. O zdaniach „jednostkowych” typu „A b”*, s. 158, (13).

⁶ Por. tamże, s. 157 i n oraz „O podstawach matematyki. Rozdział IV. O „Podstawach ogólnej teorii mnogości. I.””, *Przegląd Filozoficzny*, Rocznik XXXI, 1928, s. 263 i n., różne odnośniki, a także *O podstawach matematyki. Rozdział V. Dalsze twierdzenia i definicje „ogólnej teorii mnogości”*, *pochodzące z okresu do r. 1920 włącznie*, s. 98, odnośnik 1.

- a **istnieje** wtedy i tylko wtedy, gdy przy pewnym B — (B jest a),
- a **jest jedyne** wtedy i tylko wtedy, gdy przy wszelkich B i C — jeżeli B jest a , oraz C jest a , to B jest C ,
- A **jest przedmiotem** wtedy i tylko wtedy, gdy przy pewnym a — (A jest a); lub — gdy: A istnieje i A jest jedyne,
- A **jest tym samym przedmiotem, co B** wtedy i tylko wtedy, gdy A jest B i B jest A ,
- A **jest nie- a** wtedy i tylko wtedy, gdy A jest przedmiotem i nie (A jest a),
- przedmiotów a **jest tyleż, ile jest przedmiotów b** , wtedy i tylko wtedy, gdy przy pewnym φ — ((przy wszelkim A — jeżeli A jest a , to przy pewnym B — (B jest b i B jest $\varphi(A)$)), (przy wszelkich A, B, C — jeżeli A jest a , B jest b , C jest b , B jest $\varphi(A)$ oraz C jest $\varphi(A)$, to B jest tym samym przedmiotem, co C), (przy wszelkim A — jeżeli A jest b , to przy pewnym B — (B jest a i A jest $\varphi(B)$)) i przy wszelkich A, B, C — jeżeli A jest b , B jest a , C jest a , A jest $\varphi(B)$ oraz A jest $\varphi(C)$, to B jest tym samym przedmiotem, co C),
- przedmiotów a **jest mniej, aniżeli przedmiotów b** , wtedy i tylko wtedy, gdy ((przy pewnym c — ((przy wszelkim A — jeżeli A jest c , to A jest b) i przedmiotów a jest tyleż, ile jest przedmiotów c)) i przy wszelkim c — jeżeli przy wszelkim a — jeżeli A jest c , to A jest a , to nie(przedmiotów b jest tyleż, ile jest przedmiotów c)).

Z kolei spośród wyrażen języka systemu *Mereologii* ważne jest zrozumienie czysto formalnego sensu pojęcia **części** (właściwej) przedmiotu, skodyfikowanego w dwu aksjomatach tego systemu:

AI: jeżeli A jest **częścią** przedmiotu B , to B **nie jest częścią** przedmiotu A ,

AII: jeżeli A jest **częścią** przedmiotu B i B jest **częścią** przedmiotu C , to A jest także **częścią** przedmiotu C .

Na tych aksjomatach oparte są definicje Mereologicznych funktorów nazwotwórczych ingrediensu przedmiotu, czyli części niewłaściwej przedmiotu oraz klasy przedmiotów, czyli całości złożonej z przedmiotów:

— A jest **ingrediensem** przedmiotu B wtedy i tylko wtedy, gdy A jest tym samym przedmiotem, co B lub A jest częścią przedmiotu B ,

— A jest **klasą** przedmiotów a wtedy i tylko wtedy, gdy A jest przedmiotem, wszelkie a jest ingrediensem przedmiotu A i przy wszelkim B — jeżeli B jest ingrediensem przedmiotu A , to pewien ingrediens przedmiotu B jest ingrediensem pewnego a .

Jeśli chodzi o pojęcie **ingrediensu**, odpowiadające w *Mereologii* pojęciu **części niewłaściwej**, to Leśniewski używa odpowiednika tego pojęcia w metalogice swych systemów w znaczeniu: **należy do** — A jest ingrediensem B to tyle, co A należy do B .

W metalogice⁷ Systemów Leśniewskiego określenie „słowo” oznacza pojedynczy znak jako konkretne **indywiduum**, występujące w formułach zdaniowych, a termin

⁷ Por. St. Leśniewski, *Grundzüge eines neuen Systems der Grundlagen der Mathematik* §§1—11, § 11, s. 59—62.

„**wyrażenie**” oznacza jedno lub więcej słów (dowolnie wiele, jakkolwiek w skończonej liczbie) następujących kolejno po sobie.

Do podstawowych pojęć strukturalno-opisowych metalogiki Systemów Leśniewskiego należą określenia służące do:

1) identyfikacji lub odróżniania słów i wyrażeń w formułach zdaniowych: *A* jest **równokształtne** z *B* — to tyle, co *A* jest takie samo pod względem składniowej budowy graficznej jak *B*, co daje się ustalić drogą zmysłową, tj. wzrokowo;

2) ustalania przestrzennie i czasowo pojętej lokalizacji strukturalno-składniowej słów lub wyrażeń w formułach zdaniowych, przy milczącym założeniu, że określony jest sposób ustalania kolejności słów lub wyrażeń w formułach zdaniowych — a więc np. standardowo: od strony lewej piszącego lub czytającego do jego strony prawej i od góry do dołu strony, i to:

a) bądź w sposób ogólny:

— *A* **poprzedza** *B* w *C*,

— *A* **następuje po** *B* w *C*;

b) bądź też w sposób indywidualny, np.:

— **pierwsze słowo** poprzedzające *A* w *B*,

— **piąte słowo** następujące po *A* w *B*,

Wszystkie wyrażenia i określenia strukturalno-opisowe w metalogice Systemów Leśniewskiego są używane pod względem znaczeniowym bezpośrednio zgodnie z wymogami języka systemu *Mereologii*, a przez to też, pośrednio, zgodnie z wymogami języka systemu *Ontologii* i *Prototypyki*.

Celem głównym metalogiki Systemów Leśniewskiego jest opracowanie odpowiednich dyrektyw „teorii dedukcji”, opartej na przyjętych wcześniej aksjomatach tych systemów. Realizację tego zadania Leśniewski poprzedził w omawianej tu pracy — jak zwykle zresztą — precyzyjnymi, choć tylko słownie, tj. nie-symbolicznie, ale czysto strukturalnie wyrażonymi „wyjaśnieniami terminologicznymi” (*Terminologische Erklärungen*), uzupełnionymi o systematycznie i wyczerpująco dobrane przykłady i kontrprzykłady zastosowań każdego z tych wyjaśnień w taki sposób, aby można było z tych przykładów odczytać wykazanie niezależności wzajemnej poszczególnych warunków, zawartych w formułach owych wyjaśnień terminologicznych.⁸ Podając wspomniane przykłady, Leśniewski wyraźnie przyjmuje konkretnie zinterpretowaną terminologię *Mereologii* za środek wyrazu w swych badaniach metalogicznych nad swymi systemami — dotyczy to w pierwszym rzędzie pojęcia klasy jakichkolwiek przedmiotów⁹ — także w zakresie samych sformułowań podawanych przezeń wyjaśnień terminologicznych, i to zarówno w pracy omawianej tu właśnie, jak też we wszelkich jego pracach zawierających rozważania typu metalogicznego. Zaprezentowana tu przez Leśniewskiego strukturalno-opisowa metoda badań metalogicznych ma zatem charakter bezwzględnie wzorcowy pod względem swej ścisłości,

⁸ Por. St. Leśniewski, *Über Definitionen in der sogenannten Theorie der Deduktion*, s. 292—293.

⁹ Tamże, s. 293, odnośnik 2.

precyzji i wszechstronnej zupełności teoretycznej i zastosowawczej. Przyznawał to sam Leśniewski, żałując wielce, że nie miał do dyspozycji czasu na tyle, aby zastosować takie samo ujęcie ścisłe i wszechstronnie zupełne (przez to z konieczności rozwlekłe i mylnie mogące stwarzać chwilami pozór powtórzeń) w ustalaniu pełnych podstaw swych systemów logicznych w całości, dokonywanym odpowiednio w pracach: *Grundzüge eines neuen Systems der Grundlagen der Mathematik. Abschnitt I. Die Grundlagen der Protothetik* oraz *Über die Grundlagen der Ontologie*.

Wyjaśnienia terminologiczne zostały pomyślane przez Leśniewskiego jako komentarze, dotyczące „zwrótów językowych” (*Sprachwendungen*), używanych w formułach służących do wyrażania dyrektyw systemów dedukcyjnych. Pierwsze sześć wyjaśnień terminologicznych omawianej tu pracy ma charakter opisów strukturalnych, dotyczących podstawowych metalogicznych pojęć składniowych („złożenie słów i wyrażeń” w wyjaśnieniu I; „suborydnat jakiegoś wyrażenia ze względu na określone wyrażenia” w wyjaśnieniu IV; „wyrażenie podstawowe dla jakichś wyrażeń” w wyjaśnieniu V; oraz „zdanie ze względu na jakieś wyrażenie” w wyjaśnieniu VI) lub pojęć logicznych („negat jakiegoś wyrażenia” w wyjaśnieniu II; oraz „implikant jakiegoś wyrażenia w innym wyrażeniu” w wyjaśnieniu III). Pozostałe sześć wyjaśnień terminologicznych ma charakter opisów strukturalnych, dwójkami określających — odpowiednio — ciągi czynności stosowania: dyrektywy **podstawiania** terminów i wyrażeń za terminy zmienne (wyjaśnienia VII i VIII); dyrektywy **odrywania** dla implikacji (wyjaśnienia IX i X); i wreszcie — poszukiwanej tu przede wszystkim — dyrektywy **definiowania** terminów w rachunku zdań (wyjaśnienia XI i XII).